

Safer Grbić

Bukva 181, BA-74260 Tešanj
safergrbic@hotmail.com

Fenomen dijalektike razračunavanja u Heideggerovu djelu

Sažetak

U suvremenim sustavima za pohranu akademskih članaka možemo pronaći mnoštvo radova pisanih o tome što je Heidegger mislio, ali mali je broj radova koji nastoje razotkriti kako je Heidegger mislio. Ovaj članak pretendira ukazati na jedan aspekt pitanja »kako?« Heideggerova mišljenja. U djelima interpretira, povjesničara filozofije i mislilaca, prevladava stav da je pitanje bitka središnje pitanje onoga »što?« Heideggerova mišljenja. Budući da je pitanje »kako?« izvornije od pitanja »što?«, te stoga što povijest mišljenja ukazuje kako sadržaj mišljenja uvijek biva mišljen prema nekom prethodno zadanom sustavu mišljenja, ovaj rad ima za cilj dokazati hipotezu o jednom izvornijem, prvotnijem, prisutnijem i kontinuiranijem fenomenu od pitanja bitka u Heideggerovu opusu; fenomenu na kojemu je sazdana i samo pitanje bitka. To je fenomen koji možemo imenovati »dijalektika razračunavanja«. Zadatak je dokazati da se odgovor na pitanje »kako?« Heideggerova mišljenja daje u dijalektici razračunavanja, koja »pastira bitka« čini »pastirom razračunavanja«.

Ključne riječi

Martin Heidegger, mišljenje, bitak, djelo, dijalektika, razračunavanje

Uvod

Iako se u literaturi uvriježilo Martina Heideggera nazivati »pastirom bitka« zbog prevladavajućeg stava tumača, povjesničara filozofije i mislilaca o tome da je središnja ideja njegova djela pitanje o bitku,¹ na tom je tragu zamjetljivo njihovo razilaženje glede toga je li pitanje bitka prožeto cjelokupnim Heideggerovim djelom – i to, izvjesno ranim i upitno kasnim djelom² – i evidentna nedosljednost u pogledu metodološkog pristupa pitanju bitka – od fenomenologije do mišljenja.³ Drugim riječima, odsustvo pitanja bitka u Heideggerovim studentskim spisima, Heideggerove promjene u metodologiji pristupa pitanju bitka od početne fenomenologije do kasnijeg mišljenja te razilaženje tumača, povjesničara filozofije i mislilaca glede toga je li središnje pitanje Heideggerova kasnog djela pitanje bitka ili pitanje mišljenja – javljaju se kao temeljni problemi pitanja o bitku u Heideggerovu opusu.⁴ Na tragu toga, pola-

1

Usp. Herman Philippe, *Heidegger's Philosophy of Being. A Critical Interpretation*, Princeton University Press, Princeton – New Jersey 1998.

2

Usp. Vesna Batovanja, *Martin Heidegger. Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, Naklada Breza, Zagreb 2007.

3

Usp. William John Richardson, S. J., *Heidegger. Through Phenomenology to Thought*, Fordham University Press, New York 2003.

4

Uzgodno, valjalo bi napomenuti da su ovdje pobrojani samo neki temeljni problemi pitanja bitka zbog toga što se s problemom samog postavljanja pitanja bitka Heidegger suočavao

zište je ovoga rada sljedeće: postoji li pitanje koje je u Heideggerovu mišljenju izvornije pitanje od pitanja bitka?

Radilo bi se o fenomenu koji je prvotniji, trajniji i prisutniji, o tako izvjesnom fenomenu da za nedosljednost, razilaženje i nemogućnost odgovora nema prostora. Nalazio bi se u Heideggerovu djelu prije nego što je Heidegger prvi puta postavio pitanje bitka, bilo bi prisutno tijekom Heideggerova postavljanja pitanja bitka i zadržalo bi se u Heideggerovu djelu kada je u kasnom razdoblju postavljao pitanje mišljenja da bi odgovorio na težnje svojih predašnjih poduhvata glede pitanja bitka. Ne možemo reći da se tumači, povjesničari filozofije i mislioci nisu detaljno bavili fenomenima Heideggerova mišljenja, ali možemo reći da su se pristupi Heideggerovu djelu do sada uglavnom zasnivali na postavljanju pitanja o tome »što?« Heideggerova mišljenja. Budući da pitanje bitka spada pod pitanje »što?« mišljenja i budući da su interprete, povjesničari filozofije i mislioci uglavnom i prevladavajuće mislili »što?« Heideggerova mišljenja, odgovor na postavljena pitanja možda se mora tražiti u pitanju »kako?« Heideggerova mišljenja.

Na tom tragu, proučivši cjelokupni Heideggerov opus propitujući ovo »kako?« njegova mišljenja, jedan je fenomen uočljiviji od drugih, a s obzirom na njegovu narav, može se nazvati *dijalektika razračunavanja*. Za razliku od izostanka pitanja bitka u studentskim spisima, promjena metodoloških pozicija od fenomenologije do mišljenja u postavljanju pitanja bitka i spomenutih različitih stajališta glede odnosa pitanja bitka i mišljenja, u Heideggerovu kasnom razdoblju možemo uočiti jedan prvotniji, prisutniji i kontinuiraniji fenomen koji prati Heideggerov sveukupni opus, fenomen koji se javlja u Heideggerovu djelu prije njegova prvog postavljanja pitanja bitka, koji prati sve promjene metodoloških pozicija u Heideggerovu mišljenju, uključujući i kasno razdoblje koje se ovdje daje kao predmet razilaženja u kontekstu pitanja odnosa bitka i mišljenja. Riječ je o fenomenu na kojemu se temelji i sâmo pitanje bitka.

U ovom se članku dijalektiku razumije kao vještinu raspravljanja na način sustavnog iznošenja argumenata i objašnjenja u kojima se razrješava određeni stav ili više njih određenih kao opreke među različitim idejama ili istim idejama iskazanim na različite načine:

»Bitak i vrijeme uzajamno se određuju, a ipak tako, da se niti on – bitak – ne može označiti kao nešto vremenito, niti ono – vrijeme – kao biće. Promišljajući sve to, vrludamo mi u proturječnim iskazima. (Za sve takve slučajeve filozofija zna izlaz. Dopuste se proturječnosti, čak ih se zaoštri, i pokuša to što je u sebi proturječno i što se tako raspalo na svoje sastavne dijelove, spojiti u obuhvatno jedinstvo. Taj se postupak naziva dijalektikom. [...]).«⁵

Razračunavanje u ovom članku znači ozbiljenje dijalektike Heideggeru samosvojtvenim načinom kritiziranja, razgovaranja, raspravljanja i/ili obračunavanja:

»Razračunavanje je prava kritika. Ono je najviši i jedini način istinskog ocjenjivanja nekog mislioca. Jer u razračunavanju mi razmišljamo o njegovom mišljenju i pratimo njegove misli u njihovoj efektivnoj snazi, a ne u njihovim slabostima. A čemu to? Da bismo kroz razračunavanje mi sami postali slobodni za najveći napor mišljenja.«⁶

Drugim riječima, dijalektika razračunavanja imenuje »kako?« Heideggerova mišljenja. U kontekstu pitanja »kako?« mišljenja, uočljiv je Heideggerov odnos prema drugim misliocima. Kod toga je odnosa riječ o specifikumu u odnosu na predhajdegerijansku klasičnu filozofijsku literaturu. Heidegger to mjestimično naziva kritikom, razgovorom, raspravom, obračunom, razračunavanjem, a odnosi se na način iznošenja kvalifikacija koje su često inkrimi-

nacijskog karaktera. I to je ono što prožima cjelokupno Heideggerovo djelo: od studentskih radova, preko promjena metodoloških pozicija u postavljanju pitanja bitka, sve do kasnih djela i pitanja mišljenja – Heideggerova dijalektika razračunavanja izvorniji, prvotniji, prisutniji i kontinuiraniji je fenomen u Heideggerovu opusu u odnosu na pitanje bitka. »Pastir bitka« ovdje se zapravo objavljuje kao »pastir razračunavanja«.

Tijekom rada na ranim studentskim spisima, prije postavljanja pitanja bitka, u svojim radovima za lokalni časopis Heidegger prvotno polazi od dijalektike razračunavanja. Ne govori li uz to Heidegger u svojemu glavnom djelu već na početnim stranicama, a prije izlaganja metode istraživanja pitanja bitka, o pojmu destrukcije povijesti naslijeđene antičke ontologije koja nije temeljena ni na čemu drugom, nego na dijalektici razračunavanja? Ne samo da je pojam destrukcije povijesti naslijeđene antičke ontologije temeljen na dijalektici razračunavanja nego i samo glavno djelo sadrži niz klasifikacija inkriminirajućeg karaktera spram drugih mislilaca, na taj način nimalo ne zaostajući za drugim djelima. I u kasnom razdoblju kada Heidegger govori o mišljenju samome, ne razrađujući primarno pitanje bitka, možemo zamijetiti da je dijalektika razračunavanja uvelike prisutna. U ovom se članku nastoji dokazati da je dijalektika razračunavanja prvotnija od dijalektike bitka, a da se odredba »pastir razračunavanja« ima primat nad »pastirom bitka. Glede pitanja o Heideggerovu djelu, ovdje nemamo namjeru raspravljati o tome koja je *differentia specifica* među kritikom, raspravom, obračunom i razračunavanjem, o različitom odnosu u različitim razdobljima spram drugih mislilaca, o povijesti odnosa spram pojedinačnih mislilaca, o razlici u odnosu spram jednog mislioca u odnosu spram drugog mislioca, o sadržaju kvalifikacija koje Heidegger upotrebljava spram drugih mislilaca, a što treba biti predmetom potonjih analiza. Ovaj rad temeljit će se samo na problematiziranju Heideggerova odnosa spram drugih mislilaca u cjelini njegova opusa, a na tragu postulirane hipoteze.

Geneza Heideggerovih razračunavanja⁷

Heidegger otpočinje svoju spisateljsku autobiografiju kao dvadesetogodišnjak, objavljujući članke u lokalnom časopisu i to prije odlaska na Katoličko Sveučilište u Freiburgu.⁸ Na tom tragu, nakon prvog semestra studija Heidegger piše seriju od osam preglednih članaka za časopis *Der Akademiker* od

u najznačajnijim godinama svojeg autorskog života, a potom svakako i pitanjem dolaska do njegova pojma.

5

Martin Heidegger, »Vrijeme i bitak«, u: Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, prev. Josip Brkić, Naprijed, Zagreb 1996., str. 417–443, ovdje str. 422.

6

Martin Hajdeger [Martin Heidegger], *Niče I*, prev. Božidar Zec, Fedon, Beograd 2009., str. 13. Ovdje je razračunavanje mišljeno kao najmanji zajednički sadržilac za kritiku, razgovor, raspravu i/ili obračun, ali uz svjesnost postojanja *differentia specifica*-e među

spomenutim određenjima, a što bi trebalo biti predmetom potonjih analiza.

7

Ovdje će biti ukazano na neka mjesta moguće potpadna pod fenomen dijalektike razračunavanja unutar Heideggerova objavljena djela (GA01 – GA16) s posebnim naglaskom na studentske spise i kasna djela, stoga što sukladno gledištima interpreta, povjesničara filozofije i mislioca upravo to jesu sporna mjesta u kontekstu postavljanja pitanja bitka.

8

Usp. Theodore Joseph Kisiel, *Becoming Heidegger: On the Trail of His Early Occasional Writings, 1910–1927*, Noiesis Press, Seattle 2009., str 13.

1910. – 1913. godine.⁹ Možemo naznačiti kako – već u ovom ranom spisateljskom razdoblju – među prvim spisima iznalazimo naznake onoga što smo odredili kao Heideggerovu dijalektiku razračunavanja. Naime, časopis *Der Akademiker* bio je mjesečni časopis Katoličke Sveučilišne Organizacije čiji je cilj bio opravdanje enciklike pape Pija X. naslovljene *Pascendi Dominici gregis* iz 1907. godine, u kojoj je modernizam nazvan »herezom svih hereza«.¹⁰ Heidegger piše seriju preglednih članka iz pozicije antimodernističkog pristupa znanosti predstavljajući sebe kao predanog katoličkog studenta.¹¹ Ipak, Heideggerova dijalektika razračunavanja nije ni u ranim djelima ostala samo u području metodološke pozicije, nego je Heidegger u preglednim člancima koristio i kvalifikacije poput »lucidna struktura«, »zaslijepljenost iluzornim sjajem modernističkog duha« i sl.¹²

Ovdje treba napomenuti da je Heideggerov izdavač Vittorio Klostermann tek nedavno (2000. godine) objavio spomenute eseje u Heideggerovim sabranim djelima (GA16), a dotad nije niti Heideggerove autobiografije pisane 1913. godine za doktorat iz filozofije i 1915. godine za habilitaciju, u kojima Heidegger neodmjereno potencira svoje katoličanstvo i daje naznake o budućem razračunavanju, naznake o izvorima, sadržaju i motivima za svoje životno djelo.¹³ Ipak, ono što je uvršteno u Heideggerovo rano djelo u priredbini Vittoria Klostermanna pisano je na tragu preglednih članaka za *Der Akademiker*, poput djela *Najnovija istraživanja u logici*, *Problem stvarnosti u modernoj filozofiji*, *Doktrina presude u psihologizmu*, *Doktrina kategorija i značenja u djelu Duns Scotusa*, *Pojam vremena u povijesnoj znanosti* (GA01)¹⁴ i dr.

U svakome ranom djelu možemo pronaći naznake ili eksplicitne primjere dijalektike razračunavanja. Međutim, jedno se djelo iz ranog freiburškog razdoblja osobito ističe. To je djelo iz 1921. godine naslovljeno *Napomene o Jaspersovoj Psihologiji pogleda na svijet* (GA09), u kojem Heidegger iznosi recenziju Jaspersova djela i već na drugoj stranici svojeg recenziranja navodi da ono što se zapravo želi postići kritikom je »oslobađanje prave tendencije Jaspersova djela«,¹⁵ smatrajući da je takva kritika »ne samo opravdana nego i prijeko potrebna«,¹⁶ te da se njezina pozitivna strana ogleda u nastojanju da se »'jasnije' shvati svrha Jaspersova djela«.¹⁷ Heidegger tu ne staje s onim što on naziva kritikom, nego nekoliko pasusa kasnije usputno kritizira i ostale suvremenike kada kaže da »filozofija života, prije svega ona vrhunska Diltheyeva, kojoj oni što su poslije došli, oni inferiorni izdanci što su pogrešno shvatili njegove prave, i kod njega samoga jedva vidljive intencije, treba da zahvale za svoje najvažnije uvide«.¹⁸ Heideggerov *proemium* u kojem suvremenike koji su preuzeli nasljeđe Wilhelma Diltheya naziva »inferiornima«, naziva »izdancima«, naziva onima koji su pogrešno shvatili Diltheyeve prave intencije – koje je prema svemu sudeći iz iskaza samo Heidegger najbolje shvatio – samo je svojevrсна priprema za govor o filozofskom nedostatku »Jaspersova djela u pogledu obrade dotičnih problema, u pogledu pristupa tim problemima«.¹⁹ Heidegger smatra da bi pitanja koja on postulira u *Napomenama o Jaspersovoj Psihologiji pogleda na svijet* i sām Jaspers možda »smatrao praznim i beznačajnim«,²⁰ no pritom nastavlja da Jaspers svoje djelo nije ni najmanje obradio »na prikladan pojmovni način«²¹ pri tomu ukazujući i na druga Jaspersova djela poput *Graničnih situacija* nazivajući ih »razmatranjima« i stavljajući pri tome navodne znake na kvalifikaciju: razmatranja.²² I doista, kada govorimo o Heideggerovoj kritici u djelu *Napomene o Jaspersovoj Psihologiji pogleda na svijet*, svako malo možemo zamijetiti kvalifikacije poput: »Jaspers nije vidio.«, »Jaspers nije znao.«, »Jaspers je trebao

po tom i tom pitanju ovako napraviti.« ili »Jaspers je trebao to i to napraviti onako.«, »Jaspers griješi kada misli.«, »Jaspers griješi kada kaže.« itd. Osim što Heidegger iznosi kvalifikacije takve naravi kada govori o samom Jaspersovu djelu, iznosi ih i kada govori općenito o Jaspersu u usporedbi s drugim misliocima, poput Maxa Webera i Sørenea Kierkegaarda.

»... u oba slučaja radi se o Jaspersovu principijelnom nerazumijevanju istinskih intencija tih dvaju mislilaca [...].«²³

Za kraj kritiziranja, u dodatku svojoj recenziji, Heidegger savjetuje Jaspersu što bi bilo primjerenije za prirediti od onoga što je priredio, što bi bilo još efektivnije od onoga što je izložio;²⁴ uz krajnju opasku da »bi izvjesne promjene u dijelovima knjige koji su ispali rasplinuti bile poželjne u novom izdanju«.²⁵

Godine 1927. Heidegger objavljuje svoje glavno djelo naslovljeno *Bitak i vrijeme* (GA02), koje predstavlja »destrukciju naslijeđene sastojine antičke ontologije, provedenu *po niti vodilji pitanja o bitku*«²⁶ i koje se u cijelosti sastoji od razbijanja »te sastojine na izvorna iskustva«.²⁷ Na osnovi toga mogli bismo ovdje iznijeti tezu da se Heideggerovo glavno djelo zapravo zasniva na dijalektici razračunavanja, stoga što se u cijelosti odnosi na »otresanja ontološke tradicije«.²⁸ Iako je riječ o djelu koje – postavljanjem pitanja o smislu

9

Usp. Martin Heidegger, »Contributions to *Der Akademiker*, 1910–1913«, *Graduate Faculty Philosophy Journal* 14/15 (1991) 2/1, str. 486–519, doi: <https://doi.org/10.5840/gfj199114/152/135>.

10

Usp. Pontificium Consilium pro cultura, *Vjera i kultura. Antologija tekstova papinskog učiteljstva od Lava XIII. do Ivana Pavla II.*, prev. Slavko Antunović, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2010.

11

Usp. T. J. Kisiel, *Becoming Heidegger*, str. 13.

12

Ibid., str. 15.

13

Vidi: Thomas Sheehan, »Heidegger's *Lehrjahre*«, *The Collegium Phaenomenologicum. The First Ten Years* 105 (1988), str. 77–137, doi: https://doi.org/10.1007/978-94-009-2805-3_5; usp. Martin Heidegger, *Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges (1910–1976)*, Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 2000.

14

Usp. Martin Heidegger, *Frühe Schriften*, u: Martin Heidegger, *Gesamtausgabe*, sv. 1, Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 1978.

15

Usp. Martin Heidegger, »Napomene o Jaspersovoj *Psihologiji pogleda na svijet*«, u: Martin Hajdeger [Martin Heidegger], *Putni*

znakovi, prev. Božidar Zec, Plato, Beograd 2003., str. 9–47, ovdje str. 10.

16

Ibid., str. 11.

17

Ibid., str. 14.

18

Ibid., str. 20.

19

Ibid., str. 22.

20

M. Heidegger, »Napomene o Jaspersovoj *Psihologiji pogleda na svijet*«, str. 28.

21

Usp. *ibid.*, str. 31.

22

Ibid., str. 32.

23

Ibid., str. 43–44.

24

Ibid., str. 47.

25

Ibid., str. 46.

26

Martin Heidegger, *Bitak i vrijeme*, prev. Hrvoje Šarinić, Naprijed, Zagreb 1985., str. 24.

27

Ibid.

bitka tubitka tendirajući dolazak do njegova pojma – seže kroz gotovo cjelokupnu povijest filozofije, Heidegger ipak – i unutar tako postavljenog djela dijalektike razračunavanja – ne previđa direktne kvalifikacije drugih mislilaca i njihovih djela. Heidegger tako, primjerice, navodi da je »Kant tako reći ustuknuo«,²⁹ da se Kant »pridružuje bitnom propustu«,³⁰ da je »Descartes ‘ovisan’ o srednjovjekovnoj skolastici«³¹ i da »daleko zaostaje iza skolastike«³² te da Descartes »ne treba [...]«,³³ da Descartes »vrlo dobro zna [...]«³⁴ itd. No, budući da je ipak riječ o Heideggerovu glavnom djelu, ovdje neće biti podrobije analize toga djela u kontekstu teze o dijalektici razračunavanja zato što je ono dosad i više nego dovoljno analizirano i zato što je ipak riječ o glavnome djelu koje zavrjeđuje jednu posebnu, sustavnu i opširnu analizu.

Godine 1928. Heidegger objavljuje djelo *Iz posljednjih marburgskih predavanja* (GA09), gdje već u prvom pasusu svojih predavanja upozorava, »u prvom marburškom semestru 1923./24. odvažio sam se na odgovarajuće raspravljanje s Descartesom, koje je zatim ušlo u *Bitak i vrijeme*«,³⁵ nagovještavajući da je ovoga puta riječ o pokušaju »raspravljanja s Leibnizom«,³⁶ opravdavajući svoje postupke riječima »da mi u svom filozofskom mišljenju vodimo razgovor s misliocima ranijih epoha«. No, Heideggerovo raspravljanje s Descartesom nije poput onoga iz 1921. godine s Jaspersom, a raspravljanje s Leibnizom u mnogo je blažoj formi od onoga iz *Napomena o Jaspersovoj Psihologiji* pogleda na svijet. To je vidljivo u tome što Heidegger u ovom slučaju, kada govori o Leibnizu, koristi dosta blaže kvalifikacije od onih koje je izrekao za Jaspersa. Primjerice, kada piše o »najdubljem metafizičkom motivu za predstavljajući karakter monade«,³⁸ Heidegger navodi da je »samom Leibnizu taj motiv ostao skriven«. Ili, primjerice, kada ukazuje na to da »on [Leibniz] mora *appetitus* posebno naglasiti jedino zato što ni sam ne shvaća odmah dovoljno radikalno bit *vis activa-e*«⁴⁰ itd.

Godine 1929. Heidegger objavljuje djelo *Kant i problem metafizike* (GA03) za koje možemo kazati da metodom skolastike otpočinje riječima:

»Istraživanje koje slijedi ima zadatak da Kantovu kritiku čistog uma izloži kao zasnivanje metafizike i time problem metafizike predoči kao problem fundamentalne ontologije.«⁴¹

I na tom tragu Heidegger će se kroz cijeli svoj opus baviti Kantovom filozofijom. Godine 1961. u Kielu će održati predavanje »Kantova teza o bitku« (GA05), gdje već u prvome pasusu navodi da će biti riječi »o jednoj prošloj filozofiji«,⁴² držeći na taj način bavljenje pitanjem naznačenim u naslovu korisnim samo u kontekstu zanimanja za tradiciju. Jedna takva povijest odnosa Heideggera prema Kantovu djelu priredila je 1961. godine to da Heidegger izrekne kao izvjesno da zna što bi Kant odgovorio kada bi mu se postavilo određeno pitanje.

»Da je neko Kanta u vrijeme pisanja njegove predkritičke rasprave upitao – u vezi s *Jedino mogućim dokazom/osnovom za demonstraciju postojanja Boga* – kako da se bliže odredi što on podrazumijeva pod ‘egzistencijom’ u smislu apsolutne pozicije, Kant bi ukazao na to djelo, gdje se kaže: ‘Tako je jednostavan taj pojam [postojanja i egzistencije] da se ništa ne može reći njegovim raščlanjivanjem.«⁴³

No, Heideggerovo razračunavanje s Kantom u cjelokupnom Heideggerovu djelu i geneza toga razračunavanja trebali bi biti predmet posebne priredbine isto kao i odnos Heideggera spram svakog drugog mislioca kojeg je u svojim djelima spominjao ponaosob. Jer, za Heideggera je razračunavanje temelj odnosa spram drugih mislilaca, kao što je očito u primjeru kada kaže kako poglavlje »O amfiboliji pojmova refleksije« u Kantovu djelu ne predstavlja

ništa drugo negoli »obračun s Leibnizom«. ⁴⁴ I na tom tragu Heidegger samouvjerenom završava riječima da »*Bitak i vrijeme* treba ne samo okarakterizirati Kantovo tumačenje bitka nego i označiti osnovnu crtu koja oblikuje proces cjelokupne povijesti filozofije«. ⁴⁵

Godine 1938. Heidegger drži predavanje »Doba slike svijeta: Zasnivanje novovjekovne slike svijeta pomoću metafizike« (GA05). Na tragu ovoga djela, a radeći poveznice s Heideggerovim prethodnim razračunavanjima, treba spomenuti već navedeno mjesto gdje komentira Diltheya, dočim 1938. godine u djelu *Doba slike svijeta: Zasnivanje novovjekovne slike svijeta pomoću metafizike* bilježi sljedeće:

»To što je Dilthey poricao metafiziku te u osnovi već više nije ni pojmio njeno pitanje i bespomoćno stajao pred metafizičkom logikom, unutarnja je posljedica njegova antropologijskog temeljnog stava.« ⁴⁶

Zašto navodimo ovu usporedbu dva Heideggerova stava o dva različita pitanja unutar filozofskog djela Diltheya u dva različita i vremenski odvojena djela? U prvom slučaju Heidegger iznosi inkriminacije na sve one koji su preuzeli Diltheyevo učenje, stoga, što je, prema Heideggerovu mišljenju, Diltheyeva filozofija života vrhunska, dočim u drugom slučaju Heidegger kritizira i samoga Diltheya i to upotrebljavajući kvalifikacije da Dilthey nije shvaćao problem i da je bespomoćno stajao pred metafizičkom logikom.

Godine 1943. Heidegger objavljuje djelo *Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'* (GA05). Kao uvodnicu u Heideggerov odnos prema Nietzscheu možemo iznijeti Heideggerov iskaz »da pokušavamo uzeti ozbiljno Nietzschea kao mislioca«. ⁴⁷ Ipak, koliko god Heidegger bio naklonjen prema Nietzscheu, iz

28
Ibid., str. 24–25.

29
Ibid., str. 25.

30
Ibid., str. 26.

31
Ibid., str. 27.

32
Ibid., str. 106.

33
Ibid., str. 109.

34
Ibid.

35
Usp. Martin Heidegger, »Iz posljednjih marburških predavanja«, u: M. Hajdeger [M. Heidegger], *Putni znakovi*, str. 75–95, ovdje str. 75.

36
Ibid.

37
Ibid.

38
Usp. ibid., str. 86.

39
Ibid.

40
Ibid., str. 87.

41
Usp. Martin Heidegger, *Kant i problem metafizike. Sa davoskim saopštenjem i diskusijom između M. Heideggera i E. Cassirera*, prev. Milutin Stanislavac, Mladost, Beograd 1979., str. 11.

42
Martin Hajdeger [Martin Heidegger], »Kantova teza o bivstvovanju«, u: M. Heidegger, *Putni znakovi*, str. 390–419, ovdje str. 390.

43
Usp. ibid., str. 399.

44
Ibid., str. 412.

45
Ibid., str. 415.

46
Martin Heidegger, »Doba slike svijeta«, u: Martin Heidegger, *Doba slike svijeta*, prev. Boris Hudoletnjak, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1969., str. 5–46, ovdje str. 32.

pobuda koje bi trebalo razložiti posebno i naknadno, niti djelo *Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'* nije moglo proći bez Heideggerovih ustaljenih kvalifikacija.

»Nietzsche je doduše u razdoblju započinjućeg ispunjenja nihilizma iskusio neke crte nihilizma i istodobno ih nihilistički istumačio i time posvema prekrrio njihovu bit. *Bit* nihilizma Nietzsche ipak nije nikada shvatio, jednako malo kao i svaka metafizika prije njega.«⁴⁸

Godine 1946. Heidegger drži predavanje »Čemu pjesnici?« (GA05). Ako smo ikako i pomislili da Heidegger u razračunavanjima ne može ići dalje od kvalifikacija inkriminacijskog karaktera, predmetno predavanje može nas razuvjeriti. Razlog zbog kojega navodimo ovo Heideggerovo predavanje je dvojak: (1.) Heidegger predmetno predavanje drži povodom dvadeset godina od smrti Rainera Marie Rilkea i kao takvo, ono predstavlja izvjesni *hommage*; (2.) Heidegger niti u takvoj prilici ne odustaje – u krajnjoj liniji kao ni u svojim prethodnim djelima – od njemu svojstvenog razračunavanja. Naime, Heidegger se na dva mjesta u predmetnom predavanju »Čemu pjesnici?« služi kvalifikacijama koje su predmet ovoga rada; i to kada kaže da »Rilkeovo pjesništvo u bitno-povijesnom putu rangom i stajalištem zaostaje za Hölderlinovim«⁴⁹ i potom »Rilkeovo razmišljanje nije umjesno«.⁵⁰ Iste godine, dakle 1946., Heidegger objavljuje djelo *Anaksimandrov fragment* (GA05) smatrajući ga najstarijim fragmentom zapadnog mišljenja »odakle stvari nastaju, tu one moraju i nestati po nužnosti; jer, one moraju platiti globu i mora im se suditi za njihovu nepravdu, po redu vremena«.⁵¹ U navedenom djelu Heidegger navodi kako jedini mislilac na horizontu Zapada koji je iskusio povijest mišljenja, pritom ukazujući da misli na Georga Wilhelma Friedricha Hegela, nije ništa kazao o izvorištu zapadnog mišljenja – o Anaksimandrovu fragmentu;⁵² i da s druge strane Nietzsche »na svoj način uspostavlja, doduše, živ odnos prema osobnosti pretplatonovskih filozofa, ali njegova tumačenja tekstova sasvim su obična, ako ne i površna«⁵³ – i naposljetku Heidegger piše da »aristotelovsko-teofrastovska pretpostavka da *ta onta* je *fisei onta*, prirodne stvari u užem smislu, nema nikakve osnove«.⁵⁴

Ovdje je značajno spomenuti da Heidegger iste godine, dakle 1946., objavljuje *Pismo o humanizmu* (GA05), u kojem razračunavajući govori o Edmundu Husserlu i Jean-Paulu Sartreu onda, kada kaže:

»No zato što ni Husserl, koliko dosad vidim ni Sartre ne spoznaju bitnost povijesnoga u bitku, ni fenomenologija ni egzistencijalizam ne dolaze u onu dimenziju unutar koje tek postaje moguć produktivan razgovor s marksizmom.«⁵⁵

Ili čak sljedeće:

»... moramo se osloboditi od tehničke interpretacije mišljenja. Njezini počeci sežu sve do Platona i Aristotela.«⁵⁶

Na tom tragu način diskursa, kvalifikacije inkriminacijskog karaktera i sâmo razračunavanje u Heideggerovu djelu koji su atribuirani dijalektici razračunavanja možemo pronaći u nizu rasprava iz 1950-ih godina. Godine 1951. Heidegger piše *Prevladavanje metafizike* (GA07). U kontekstu postavljanja pitanja o načinu na koji Heidegger vodi samosvojstvena razračunavanja, možemo navesti primjer načina na koji takvo što ozbiljuje:

»... usprkos plitkoumnom brbljanju o raspadu Hegelove filozofije jedna stvar ostaje van svake sumnje: u devetnaestom stoljeću samo je ta filozofija određivala stvarnost.«⁵⁷

Dakle, svi oni koji tvrde da je Hegelova filozofija doživjela raspad, samo »plitkoumno brbljaju« jednako kao i oni koji nastavljaju neku drugu filozofijsku tradiciju osim Hegelove u devetnaestom/dvadesetom stoljeću, stoga, što je samo Hegelova filozofija određivala stvarnost – smatra Heidegger. Idući još dalje sa svojim kvalifikacijama iskazanim prema neistomišljenicima, Heidegger kazuje sljedeće

»Pogrešno vođen kult Wagnera dao je Nietzscheovoj misli i njenom prikazu umjetničku auru koja je – idući tragom Schopenhauerove sprdnje s filozofijom (to jest s Hegelom i Schellingom) i držeći se njegovog površnog tumačenja Platona i Kanta – posljednje desetljeće devetnaestog stoljeća pripremio za oduševljenje kojem površnost i nejasnost bespovijesnosti, već same po sebi, služe kao karakteristike onoga što je istinito.«⁵⁸

Dalje, 1951. godine Heidegger objavljuje djelo određeno kao *Prilog spomenici o tristo-pedesetogodišnjici Humanističke gimnazije u Constanțai*, za koje Heideggerov izdavač navodi da je najprije izložena na predavanjima o Heraklitu tijekom ljetnog semestra 1943. godine, a pod naslovom »Aletheia« (GA07). Dakle, Heidegger na jednom mjestu u tom predavanju kada raspravlja o Heraklitovu učenju kaže »Heraklitova objektivno ispravna doktrina«⁵⁹ – na taj način dopuštajući sebi valorizaciju Heraklitova mišljenja. Na sličan način 1953. godine u Münchenu, pred malim krugom slušatelja, Heidegger drži predavanje naslovljeno »Nauka i razmišljanje« (GA07), u kojem iznosi da je »rečenica Maxa Plancka je točna jedino zato što izražava nešto što pripada biti moderne znanosti u cjelini, a ne samo znanosti o prirodi«,⁶⁰ a nekoliko pasusa kasnije piše »to je ono što je Goethe imao u vidu u svom nesretnom sporu s njutnovskom fizikom«. ⁶¹ Dalje možemo vidjeti i primjer iz 1953. godine, kada Heidegger u Bremenu drži predavanje »Tko je Nietzscheov Zaratustra?« (GA07), u kojem iznosi sljedeći iskaz:

47

Martin Heidegger, »Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'«, u: Martin Heidegger, *Doba slike svijeta*, prev. Boris Hudoletnjak, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1969., str. 47–106, ovdje str. 50.

48

Ibid., str. 103.

49

Martin Heidegger, »Čemu pesnici?«, u: Martin Heidegger, *O biti umjetnosti*, prev. Danko Grlić, Mladost, Zagreb 1959., str. 81–141, ovdje str. 91.

50

Ibid., str. 228.

51

Martin Hajdeger [Martin Heidegger], »Anaksimandrov fragment«, u: M. Heidegger, *Šumski putevi*, str. 254–296, ovdje str. 254.

52

Usp. ibid., str. 255.

53

Ibid.

54

Ibid., str. 261.

55

Martin Heidegger, »O humanizmu«, u: M. Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, str. 151–196, ovdje str. 175.

56

Ibid., str. 154.

57

Martin Hajdeger [Martin Heidegger], »Prevladavanje metafizike«, u: Martin Hajdeger [Martin Heidegger], *Predavanja i rasprave*, prev. Božidar Zec, Plato, Beograd 1999., str. 57.

58

Ibid., str. 62.

59

Martin Hajdeger [Martin Heidegger], »Aletheia«, u: M. Hajdeger [M. Heidegger], *Predavanja i rasprave*, str. 210.

60

Martin Hajdeger [Martin Heidegger], »Nauka i razmišljanje«, u: M. Hajdeger [M. Heidegger], *Predavanja i rasprave*, str. 43.

61

Ibid., str. 46.

»Tako je govorio Zaratustra. Knjiga za sve i ni za koga [...] do ovoga trenutka nije se pojavio mislilac koji bi dorastao osnovnoj misli te knjige [...].«⁶²

I nadasve, Heideggerovo predavanje iz 1954. godine naslovljeno »Moirak« (GA07) – dio koji nije bio izgovoren na predavanjima naslovljenima »Što znači mišljenje?« – u kojemu Heidegger iznosi sljedeće:

»... ne prekoračujemo granice Parmenidove misli, već se samo vraćamo k onome o čemu treba razmišljati na izvorniji način (od samoga Parmenida).«⁶³

Godine 1961. Heidegger objavljuje svoja predavanja *Nietzsche I* (GA06.01) i *Nietzsche II* (GA06.02), koja je držao u razdobljima 1936. – 1939. i 1939. – 1946. godine na Sveučilištu u Freiburgu, a u kojima već u prvim pasusima navodi da će biti riječi o razračunavanju.

»'Nietzsche' – mislioevo ime stoji kao naslov za stvar njegovog mišljenja. Stvar, sporni slučaj, sama po sebi je razračunavanje.«⁶⁴

Ono što se u ranom Heideggerovu djelu u metodološkom smislu davalo kao dijalektika razračunavanja, u kasnom razdoblju dolazi do neustručavajućeg ozbiljenja kada, primjerice, u predavanjima o kojima je riječ iznosi i dosta određenije kvalifikacije kao, primjerice, u slučaju cijelog jednog naslova poglavlja – »Kantovo učenje o lijepom – Schopenhauerovo i Nietzscheovo pogrešno tumačenje tog učenja.«⁶⁵ No, možemo zamijetiti da se Heidegger – iako upozorava da će biti razračunavanja s Nietzscheom – zapravo razračunava i s drugim neistomišljenicima. Primjerice, sa Schopenhauerom kada ukazuje na to da je Schopenhauer pogrešno tumačio Kantovo učenje o lijepom ili kada kaže da je »površna Schopenhauerova misao: svijet je samo naša predstava«,⁶⁶ ili kada kaže »Schopenhauerovo glavno djelo, *Svijet kao volja i predodžba* sa svojim vrlo površnim i plitkim tumačenjem Platonove i Kantove filozofije objedinjuje sve osnovne pravce zapadne interpretacije bića-u-cjelini«,⁶⁷ ili kada, primjerice, ispravlja tezu Wilhelma Diltheya:

»... Kantovu tvrdnju o bezinteresnom sviđanju 'sjajno je prikazao Schopenhauer'. Navedeno mjesto moralo bi glasiti – 'na najkobniji način pogrešno je tumačio Schopenhauer'.«⁶⁸

Ili kada kaže:

»Descartes, sasvim nepotrebno, sam stav zove *conclusio* /zaključak/. [...] Zato Descartes stav *cogito sum* može formulirati i ovako: *sum res cogitans*.«⁶⁹

Ili, naposljetku, kada kaže, »o Platonovu učenju o idejama Nietzsche razmišlja suviše izvanjski i površno, u skladu sa Schopenhauerom i tradicijom [...]«⁷⁰ itd. Osim razračunavanja s Nietzscheom i drugim misliocima, ono što kao posebnost valja istaknuti je Heideggerovo razračunavanje i s Nietzscheovim izdavačem, kada komentira ono što je priređeno iz Nietzscheove zaostavštine riječima:

»Nietzsche sigurno ne bi svoje izlaganje započeo na taj način.«⁷¹

Ili, primjerice, kada kaže:

»Priređivači knjige *Volja za moć* mislili su suviše površno, ili uopće nisu mislili [...].«⁷²

Ipak, zbog obimnosti predmetnog djela objavljenog u dva sveska za ove prilike možemo ukazati samo na neke primjere dijalektike razračunavanja usmjerene prema Nietzscheu.

»Da u Nietzscheovoj filozofiji izostaje pitanje o biti istine, to je propust posebne vrste [...].«⁷³

Također, kada kaže da »Nietzsche ne prepoznaje povijesni temelj svoje interpretacije bića i ne procjenjuje domašaj svojih pozicija, pa stoga nije u stanju izgraditi *vlastito stajalište*«,⁷⁴ ili kada kaže da Nietzsche »nije bio kadar prepoznati povijesne korijene metafizičkog pitanja o istini uopće ni povijesne korijene svojih odluka posebno«. ⁷⁵ Konačno, kada pomislimo da se ne može ići dalje u kvalifikacijama od onih koje su ovdje predočene kao primjer dijalektike razračunavanja, Heidegger nas razuvjerava time što kvalifikacije spram Nietzschea u njegovim godinama pred smrt dostižu stupanj morbidnosti.

»U vrijeme kada je za Nietzschea preokretanje platonizma postalo oslobađanje iz platonizma, on je poludio.«⁷⁶

»Tu i na mnogim drugim sličnim mjestima moglo bi se gotovo s ljutnjom postaviti pitanje: zašto Nietzsche tako nepromišljeno bira riječi?«⁷⁷

»Nietzsche odgovara u bilješci iz posljednje godine svog lucidnog mišljenja.«⁷⁸

»Ukazivanje na Nietzscheov metafizički pojam pravednosti zasad je pokazalo da je Nietzsche bio nesposoban pravednost koju je mislio prepoznati ili u istini njene biti uopće ili kao bitnu karakteristiku istine svoje metafizike.«⁷⁹

Zaključak

Budući da se pitanje »kako?« u kontekstu mišljenja daje kao izvornije od pitanja »što?«, zato što povijest mišljenja ukazuje na to da sadržaj mišljenja uvijek biva mišljen prema nekome prethodno zadanom sustavu mišljenja, ovaj rad imao je za cilj dokazati hipotezu o dijalektici razračunavanja kao jednom izvornijem, prvotnijem, prisutnijem, kontinuiranijem fenomenu od pitanja bitka u djelu Martina Heideggera. Prikazali smo da tako konstruirana dijalektika razračunavanja sa svim njezinim bitnim zasadama dovodi u pitanje ono

62

Martin Hajdeger [Martin Heidegger], »Ko je Nietzscheov Zaratustra?«, u: M. Hajdeger [M. Heidegger], *Predavanja i rasprave*, str. 79.

63

Martin Hajdeger [Martin Heidegger], »Moi-ra«, u: M. Hajdeger [M. Heidegger], *Predavanja i rasprave*, str. 199.

64

Usp. M. Hajdeger [M. Heidegger], *Niče I*, str. 9.

65

Ibid., str. 119.

66

Ibid., str. 496.

67

Usp. Martin Hajdeger [Martin Heidegger], *Niče II*, prev. Božidar Zec, Fedon, Beograd 2009., str. 225.

68

Usp. M. Hajdeger [M. Heidegger], *Niče I*, str. 123.

69

Usp. M. Hajdeger [M. Heidegger], *Niče II*, str. 150–154.

70

M. Hajdeger [M. Heidegger], *Niče I*, str. 549.

71

Ibid., str. 479.

72

Ibid., str. 590.

73

Ibid., str. 166.

74

Ibid., str. 566.

75

Ibid., str. 593–594.

76

Usp. M. Hajdeger [M. Heidegger], *Niče I*, str. 222.

77

Ibid., str. 575.

78

Usp. M. Hajdeger [M. Heidegger], *Niče II*, str. 253.

79

Ibid., str. 330.

što su interprete, povjesničari filozofije i mislioci – vođeni pitanjem »što?« Heideggerova mišljenja – odredili kao središnje teme Heideggerova djela. To nije slučaj samo s pitanjem bitka, koje se nametnulo kao središnje pitanje Heideggerova djela, nego i s drugim nametnutim pitanjima. Primjerice, jedno od nametnutih središnjih pitanja Heideggerova djela koje možemo navesti u ovome kontekstu je i pitanje potrebe da se filozofiju misli grčki – u grčkom pojmovlju, na grčki način, na tragu grčkih filozofa. U poglavlju »Geneza Heideggerovih razračunavanja« iznijeli smo zamjedbe o Heideggerovu odnosu prema grčkim filozofima i grčkom mišljenju uopće, kao u slučaju kada kaže da aristotelovsko-teofrastovska pretpostavka kako *ta onta* je *fisei onta* nema nikakve osnove ili, primjerice, kada kaže neka ne prekoračujemo Parmenidove misli, nego se vraćamo onome o čemu treba razmišljati na izvorniji način od samoga Parmenida ili, primjerice, kada Heraklitovu doktrinu naziva objektivno ispravnom dopuštajući sebi valorizaciju Heraklitova mišljenja. Heideggerov se odnos prema grčkim misliocima možda ponajbolje oslikava u zapisniku sa seminara o predavanju »Vrijeme i bitak« (GA14) iz 1962. godine – kojeg potpisuje dr. Alfredo Guzzoni kao jedan od sudionika seminara – objavljen nakon što je Heidegger tekst osobno pregledao i na nekim mjestima ga dopunio. Naime, Heidegger potpisuje za objavljivanje sljedeću rečenicu:

»...Platon pokušava shvatiti odnos prisustvovanja prema onome što je prisutno u metafori svjetlosti [...]. U tome je on nesumnjivo blizak Heideggeru.«⁸⁰

Dakle, Platon je blizak Heideggeru, a ne da je Heidegger blizak Platonu. Na sličan način dijalektika razračunavanja dovodi u pitanje mogućnost opstanka teza o mnogim nametnutim idejama kao središnjima u Heideggerovu opusu. Na tom tragu može se javiti ideja revidiranja konstitucije pitanja iz područja »što?« Heideggerova mišljenja na način pitanja: je li riječ o zabludi interpreta, povjesničara filozofije i mislilaca, tj. misli li Heidegger pitanje bitka zapravo kao pitanje »kako?« mišljenja? Ovdje je predočeno da se pitanje bitka temelji na dijalektici razračunavanja. Čak i da je Heidegger pitanje bitka mislio kao pitanje »kako?« mišljenja, ipak se dijalektika razračunavanja daje izvornijom stoga što se mogućnost kako mišljenja pitanja bitka temelji na izvjesnom kako mišljenja dijalektike razračunavanja. Takvo stanje stvari dovodi potom do pitanja: utemeljuje li jedno »kako« drugo »kako?« U svakom slučaju: jedno izvjesno »kako« utemeljuje drugo moguće »kako«, a svako moguće u istom trenutku ostavlja prostor i za nemoguće, dočim ono izvjesno daje se kao mogućnije. Jer, što je Heidegger mislio nemamo uvid, ali što je iskazao daje nam uvid u ono što je Heidegger mislio ili bolje rečeno, daje nam uvid u ono što je želio da mislimo da je mislio. S druge strane, daje li se i sama dijalektika razračunavanja kao izvedena kada postavimo pitanje »kako?« jednog takvog »kako« Heideggerova mišljenja – na čemu se gradi, na kojim strategijama mišljenja se temelji, na kojem sustavu mišljenja se zasniva – pitanje je koje pobuđuje daljnja istraživanja. Naposljetku, takvom dedukcijom vraćamo se Heideggerovu konačnom pitanju *Was heisst Denken?*. Jer, osim što se Heidegger kontinuirano razračunavao moramo priznati da je, s druge strane, na mnogim mjestima izricao i riječi pohvala za druge. U tom smislu ovdje se dijalektika razračunavanja željela predočiti samo kao prolegomena.

Člankom se nije imalo namjeru niti pokazati Heideggerovu ispravnost u pogledu svojih teza i ocjena, niti pretpostaviti nemogućnost da (ne)bude u pravu, nego se imalo namjeru pokazati specifikum Heideggerova djela u odnosu na predašnju tradiciju: dijalektika razračunavana hajdegerovskoga tipa. Kao što je na početku kazano da se u kontekstu pitanja mišljenja pitanje »kako?«

daje kao izvornije od pitanja »što?«, povijest mišljenja ukazuje na to da sadržaj mišljenja uvijek biva mišljen prema nekom prethodno zadanom sustavu mišljenja, ovdje smo zaključili da »nametnute« središnje ideje Heideggerova djela mogu potpasti pod »što?« Heideggerova mišljenja i, najobazrivije rečeno, jesu drugotne, dočim se fenomeni »kako?« Heideggerova mišljenja daju izvornijima, a poput ovdje predočenog primjera dijalektike razračunavanja. Na tom tragu, u radu su podastrijeti uvidi u to da se »pastir bitka« zapravo daje kao »pastir razračunavanja«.

Safer Grbić

Phenomenon of the Dialectics of Confrontations in Heidegger's Work

Abstract

In modern academic article repositories, we find many papers on what Heidegger thought, but few papers that attempt to decipher how Heidegger thought. This article purports to show one aspect of the "how?" question of Heidegger's thought. In the works of interpreters, historians of philosophy and thinkers, the prevailing view is that the question of being is the central question of the "what?" of Heidegger's thought. Since the question of "how?" is more original than the question of "what?", and since the history of thought indicates that the content of thought is always thought according to a given system of thought, this paper aims to prove the hypothesis of a more original, primal, present, and continuous phenomenon than the question of being in Heidegger's work; a phenomenon on which the question of battle itself is based. We can call this phenomenon "the dialectic of confrontations". The task is to prove that the answer to the question "How?" is given by Heidegger's thought in the dialectic of confrontation, by which the "shepherd of being" becomes the "shepherd of confrontations".

Keywords

Martin Heidegger, thinking, being, work, dialectic, confrontations